

АСОЦІАТИВНО-ОБРАЗНА І ЛОГІКО-ПОНЯТТЄВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТУ СУПЕРНИЦТВА У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто метафоричні реалізації змістовної ознаки "результат", які активовані у фразеологізмах сучасної англійської мови і являють собою асоціативно-образну складову концепту СУПЕРНИЦТВО, а також виявлено інформацію про характер результату.

У контексті глобалізації проблеми національної своєрідності народів світу займають надзвичайно важливе значення. Особлива увага зосереджена на мовних засобах у плані вираження ними картини світу. Одне з центральних місць при цьому належить фразеологічним одиницям, які відображають особливості національного світосприйняття, способів осмислення фрагментів дійсності етносом [1: 1], що є особливо релевантним у рамках когнітивно-дискурсивної парадигми.

Фразеологічна одиниця (ФО) – це лексико-граматична семантично-цілісна єдність нарізно оформлених компонентів [1: 4], яка структурно організована за моделлю словосполучення чи речення і характеризується повною або частковою семантичною трансформацією, належить образно-номінативній картині світу [2: 5]. З фразеологічним фондом мови пов'язана, поряд з морально-ціннісною, асоціативно-образна і логіко-поняттєва концептуалізація.

Яскравими образами досвіду забезпечує концептуальна метафора [3: 125], яка перебуває у фокусі пильної уваги сучасних лінгвістів [3; 4; 5; 6]. Більшість ФО базується на метафорі, яка пов'язана зі світоглядом народу [7: 250]. У ній задіяні когнітивні й лінгвістичні процеси. Метафоризація – один з найпродуктивніших способів вторинної номінації на основі схожості сутностей за їхніми ознаками, властивостями, функціями. В основі метафоричного (асоціативного) мислення – аналогове осмислення людиною картини світу [6: 13]. Концептуальна метафора – модель мислення носіїв культури [4: 29], яка викриває стан речей у реальності, оскільки встановлений розумовий зв'язок між концептами відбиває перш за все спільність / розбіжність ознак, які творчо осмислюються. Вона продукує нові, нестандартні смислові зв'язки, оскільки референт і корелят (або джерело і мета [6: 36]) належать різним концептосферам [3: 321; 4: 118]. Змінюються межі концепту [4: 125] й референтність одиниці, що його вербалізує. Уподібнення сутностей, які логічно не збігаються й онтологічно не схожі, у концептуальній метафорі зумовлені повним модусом фіктивності [7: 143]. У її основі – компаративний фрейм з міжпросторовими зв'язками подібності: ЩОСЬ: референт *є ніби* ЩОСЬ: корелят [8: 155].

Метафора дозволяє структурувати абстрактну царину (суперництво, зокрема) за образом більш конкретних сфер життєдіяльності людини, висвітлюючи ту ознаку або набір ознак явища, які вважаються істотними для розуміння [5: 8]. Зважаючи на це, найбільш суттєвою змістовною ознакою (ЗО) концепту СУПЕРНИЦТВО виявилася "результат", представлена більшістю концептуальних метафор. Це зумовлене специфікою суперницької взаємодії, орієнтованої на досягнення мети як образу бажаного результату. Метою статті є виявлення концептуальних метафор, за допомогою яких осмислюється англійською мовою спільнотою ЗО "результат суперництва", а також виокремлення відтінків реалізації останньої.

Серед репрезентацій ЗО "**Результат: перемога**" виділяється вторинна номінація, утворена за допомогою концептуальних метафор:

- ПЕРЕМОГА – РУХ УПЕРЕД актуалізується у наступних ФО: *cook on the front burner* [9: 174]; *ahead of the game* [9: 303]; *front runner (front running, to front-run)* [9: 651]; *keep one step ahead* [9: 720];
- ПЕРЕМОГА – РУХ УГОРУ представлена у таких ФО: *cap everything (cap the climax, cap it all)* [9: 124]; *top dog* [9: 221]; *hold / keep one's end up* [9: 243]; *have it on somebody* [9: 363]; *ride high in the saddle* [10: 500]; *be on the up* [10: 600]; *head and shoulder above somebody* [11: 131];
- ПЕРЕМОГА – ПРЕДМЕТ (володіння ним): *bear / carry the bag* [9: 60]; *carry (out) one's bat* [9: 67]; *bear the bell* [9: 75]; *hold the belt* [9: 76]; *have / hold (all) cards (in one's hands)* [9: 126]; *carry / win the day* [9: 199]; *win a parcel* [9: 563];
- ПЕРЕМОГА – БЕЗПЕКА, КОМФОРТ: *bring home the bacon* [9: 59]; *get / drive home* [9: 309, 392]; *home and hosed / dry* [10: 321]; *be on one's own ground* [11: 281]; *in the can* [10: 95].

У низці ФО на позначення суперництва фіксується інформація про характер перемоги, яка вужче висвітлена у семантиці лексики: 1) легка: *with flying colours* [10: 128]; *win in a breeze / walk* [9: 822]; *win hands down* [9: 357]; 2) рівна поразці за кількістю втрат: *a Pyrrhic / Cadman victory* [9: 789]; 3) багаторазова (у декількох напрямках, етапах тощо): *the hat trick* [9: 772]; 4) кінцева: а) яка не передбачає подальшого продовження суперництва: *till final victory*; *game to the last* [11: 280]; б) після проходження всіх етапів, усієї дистанції: *go the full distance* [10: 163]; в) виключає можливість подальших перемог: *the last hyrrah* [9: 405]; 5) незначною перевагою над опонентами: *beat somebody on the post* [9: 597]; *(the) first among equals* [9: 280]; 6) повна: а) безперечна, безсумнівна: *wipe the floor with somebody* [10: 232]; *do execution* [9: 248]; *a clean sweep* [9: 738]; б) над усіма суперниками: *carry all before somebody* [75: 100]; *fill / top the bill* [9: 81]; в) з виграшом усіх місць, призів, нагород: *sweep the board* [10: 65]; 7) постійна, без жодного програшу: *ride high in the saddle* [10: 500]; *hit a winning streak* [9: 729]; 8) автоматична – у випадку відсутності супротивника взагалі або на місці змагань: *beat the air / the mind* [9: 72]; 9) поетапна, поступова, часткова: *(get to / reach first base* [9: 66], *win the*

first ground [9: 645] з можливою кінцевою поразкою (*be through with one's star* [9: 714]); 10) раптова: *hit the jackpot* [9: 414]. Семантика ФО з ЗО "результат: поразка" актуалізує ряд концептуальних метафор:

- ПОРАЗКА – РУХ ДОНИЗУ представлена у ФО: *lay down (one's arms)* [9: 49]; *drop one's bundle* [9: 114]; *lower / one's / the colours* [9: 103]; *the under dog / duck* [9: 224, 221]; *go to the bottom* [11: 181]; *have somebody flooded* [1: 325];
- ПОРАЗКА – РУХ НАЗАД: *behind the eight ball* [9: 62]; *pin back somebody's ears* [9: 234]; *go into a tail-spin; take a back seat* [9: 665]; *be / run behind one's ticket* [9: 760]; *stub one's toe / against / on something* [9: 768]; *back water* [9: 798]; *a back number* [10: 422];
- ПОРАЗКА – РУХ УГОРУ: *throw up one's hand* [9: 356]; *the jig is up* [9: 415]; *go (new) up Salt River* [9: 636]; *go belly up* [10: 48]; *go up in smoke* [10: 537]; *blow somebody up* [11: 45]; *chase somebody up a tree* [11: 326], *the game is up* [9: 304];
- ПОРАЗКА – ІСНУВАННЯ ПОЗА МЕЖАМИ КОНТЕЙНЕРУ: *foul ball* [9: 62]; *be out for the count* [9: 177]; *come out at (of) the little end of the horn* [9: 241]; *come out on / at the short end of it* [9: 241]; *be out of the running* [9: 651];
- Неприємне, некомфортне почуття через програш осмислюється через фізичні відчуття і втілене у когнітивній метафорі ПОРАЗКА – ХОЛОД, яка актуалізується у семантиці таких ФО: *be out in the cold* [9: 160], *put something on ice* [9: 406];
- ПОРАЗКА – КОНТЕЙНЕР конкретизується такими метафорами:
ПОРАЗКА – ОБМЕЖЕННЯ ПРОСТОРУ представлена такими ФО: *be left in basket* [9: 67]; *make / run rings (a)round somebody* [9: 635]; *go to the wall* [9: 794]; *on the ropes* [10: 494]; *(put) somebody in a bag* [11: 65]; *be in real hole* [11: 167]; *put / throw somebody in / into the shade* [9: 671];
ПОРАЗКА – ОБМЕЖЕННЯ (РУХУ) актуалізується у ФО *dead in the water* [10: 153];
- ПОРАЗКА – ПОРОЖНЕЧА: *feel between the stools* [9: 726]; *get / be / lead / take nowhere* [9: 310, 545]; *beat (all) hollow* [9: 72]; *draw a blank* [9: 671]; *the bubble has burst* [10: 85]; *bite the dust* [10: 179]; *lay an egg* [10: 189]; *take somebody's dust* [9: 230];
- ПОРАЗКА – ЧАСТИНА ЦІЛОГО: *beat somebody all to pieces / to nothing / to (all) ribbands, to smithereens / sticks* [9: 72]; *cut to bits / ribbons* [9: 193]; *beat / knock all to sticks* [9: 721]; *fall apart at the seams* [10: 508]; *come unglued / unstuck* [10: 606]; *smash the enemy* [11: 45]; *reduce somebody to dust* [11: 463].
- Свідома поразка, поступка через добровільне визнання свого програшу, розрачунок на милість переможця позначена ФО, у яких актуалізована когнітивна метафора ПОРАЗКА – ПОЛОТНО: *strike sail* [9: 654], *throw in the towel* [9: 754]. Добровільне здавання асоціюється з білим кольором (*hang (out) / hoist / show the white flag* [9: 283]), тоді як поразка взагалі осмислюється за допомогою концепту КОЛІР як темна (*things are / looking black / blue / grim* [11: 167], *beat somebody black and blue* [11: 44], а також концепт СВІТЛО, концептуалізуючись як тьмяна: *one's / fame waned* [11: 248].
- ПОРАЗКА – ВТРАТА концептуалізується у значенні ФО: *cash / hand / pass / send / in one's checks* [9: 143]; *shoot your bolt* [10: 68]; *lose ground* [10: 264; 9: 337]; *give the palm to somebody* [9: 561]; *beat the pants off someone* [10: 434]; *have had it* [9: 363].

У ряді ФО об'єктивовані знання про характер поразки: 1) раптова, неочікувана: *come a cropper* [10: 140]; *catch somebody napping* [80: 326]; 2) часткова – на певному етапі або в одній справі: *lose the first round* [9: 645]; *down but not out* [10: 173]; *lose on the swings and gain / win / make up on the groundabouts* [9: 739], з кінцевою перемогою: *lose the battle, win the war* [10: 42] або поразкою: *win the battle lose the war* [10: 42]; 3) з незначним відривом від переможця: *within striking / spitting distance* [10: 163]; *close but not a cigar* [10: 115]; *nice try but not a cigar* [10: 115], *a good second* [9: 665], або зі значним: *a bad second* [9: 665]; *left at the post* [9: 597]; 4) швидко: *drop like flies* [10: 231]; 5) у розпалі змагань, не дійшовши до фінішу: *fall by the wayside* [9: 811]; 6) повна: *meet one's Waterloo* [9: 801]; *done like a dinner* [10: 161]; *knock into a cocked hat* [9: 361]; *knock somebody for a goal / loop* [9: 428]; *beat / knock somebody into fits* [9: 282]; *smite hip and thigh* [9: 387]; 7) гідна: *a good loser* [9: 470]; 8) некінцева, з можливим продовження змагання з метою реваншу: *make / stage a comeback* [9: 166], *get / have one's revenge* [9: 629], *turn the tables on / upon somebody* [9: 742], *back to the drawing board* [10: 65], *come up smelling of roses* [10: 494], *return to the charge* [9: 166], *recover lost ground* [9: 337].

Спрямованість учасників до полярно протилежного результату (перемога / поразка) вербалізована ФО, які основані на контрасті й у яких об'єктивоване знання про людину та її діяльність: *make a spoon or spoil a horn; a feast or a fast; neck or nothing; win or lose* [11: 419]; *make or mar* [11: 56]; *blow high, blow low*.

ЗО "результат: компроміс" концептуалізується за допомогою таких когнітивних метафор:

- КОМПРОМІС – РІВНОВАГА: *strike a balance* [9: 61]; *give and take* [9: 314]; *want the wolves to be fed and the sheep to be safe* [11: 86]; *hold with the hare and run with the hounds* [11: 86].
- КОМПРОМІС – (РІВНА) ЧАСТИНА ЦІЛОГО: *a middle ground* [9: 337]; *half the battle* [9: 344]; *a half-way house* [9: 402]; *meet half way* [9: 496]; *across the board* [10: 65], *split the difference* [9: 212].

ЗО "результат: нічия" представлений у ФО: 2 іменникових – *leg and leg* [9: 446], *neck and neck* [9: 529], 2 дієслівних – *be / get even with somebody* [9: 246], *even the score* [9: 661], 1 прислівниковій – *all square* [9: 40].

Завершення суперництва супроводжується поліпшенням, відтворенням стосунків з опонентом і представлено у ФО: *heal the breach* [9: 106], *mend one's fences* [9: 270], *make peace with somebody* [9: 569]. У них втілене осмислення такого завершення суперницької взаємодії через концепт НАЛАГОДЖЕННЯ.

Отже, широкий спектр концептуальних корелятивів метафоричних реалізацій ЗО "результат" концепту СУПЕРНИЦТВО та різноманітність виокремлених варіантів завершення взаємодії свідчать про різносторонність способів бачення досліджуваного явища представниками англомовного соціуму. Перспективою подальших досліджень є виявлення особливостей осмислення інших ЗО концепту СУПЕРНИЦТВО у семантиці ФО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Скиба Н.Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 18 с.
2. Чердніченко В.О. Інноваційна фразеологічна вербалізація в англійській мові (лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний параметри): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.
3. Gibbs R.W. The poetics of mind. Figurative thought, language and understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
4. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. – 239 p.
5. Потапова О.Т. Когнітивно-семантичні аспекти метафоризованих лексико-фразеологічних номінацій неправди та обману в сучасній англійській мові: Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський націон. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.
6. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики: Науково-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2004. – 124 с.
7. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
8. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс // Вестник МГУ. – М., 2003. – Вып. 478: Лексика в разных типах дискурса. – С. 145-164.
9. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – 4-е изд. – М.: Русский язык, 1984. – 944 с.
10. Англо-русский словарь устойчивых словосочетаний (Collins Cobuild Dictionary of Idioms). – 2-е изд. – М.: ООО "Изд-во АСТ": ООО "Изд-во Астрель", 2004. – 751 с.
11. Русско-английский фразеологический словарь / Д.И. Квеселевич. – 3-е изд. – М.: Русский язык, 2001. – 705 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2006 р.

Савчук І.І. Асоціативно-образная и логико-понятийная концептуализация результата соперничества в фразеологических единицах современного английского языка.

В статье рассматриваются метафорические реализации содержательного признака "результат", которые активированы во фразеологизмах современного английского языка и представляют ассоциативно-образную составляющую концепта СОПЕРНИЧЕСТВО, а также выявлена информация о характере результата.

Savchuk I.I. Associatively figurative and notional conceptualization of the result of rivalry in phraseological units of contemporary English.

The article focuses on the metaphorical representations of the content feature "result" and various shades of its realization, which are explicated by contemporary English phraseological units and belong to the associatively figurative and notional part of the concept RIVALRY.